GÜLÇİN DURMAN

FİLİBELİ'NİN "KÜÇÜK HİKÂYE"Sİ

Filibeli Ahmed Hilmi hikâyeleri, tam yüz altı sene sonra gün yüzüne çıkıyor. Kitapta ilk etapta fark ettiğim husus, hikâyelerin basit ve modern tarzda yazılmış olmalarıydı. Bu sebepten, Ömer Seyfettin'i de anımsattı bana. Hikâyelerdeki acıklı ve içli sahnelerden etkilenmemek mümkün değil. Zaten bir görüşe göre de bunlar hikâye değil, bizzat Filibeli'nin hatıraları...

Bir hikâye müptelası olarak, geçen sene Büyüyenay Yayınları'nın Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi'nin "Bütün Hikâyeleri"ni yayımlayacağının haberini alınca gerçekten heyecanlandım. *Amak-ı Hayal* gibi önemli bir romanın yazarı ve ilmi eserleriyle tanınmış bir düşünürün hikâye ile de meşgul olduğunu öğrenmek çok ilgi çekiciydi benim için.

Yayınevinin kitabın giriş yazısında da belirttiği gibi, şimdiye kadar hiç bilinmeyen Filibeli Ahmed Hilmi hikâyeleri, tam yüz altı sene sonra gün yüzüne çıkıyor.

Kitapta ilk etapta fark ettiğim husus, hikâyelerin basit ve modern tarzda yazılmış olmalarıydı. Bu sebepten, Ömer Seyfettin'i de anımsattı bana. Hikâyelerdeki acıklı ve içli sahnelerden etkilenmemek mümkün değil. Zaten bir görüşe göre de bunlar hikâye değil, bizzat Filibeli'nin hatıraları.

Filibeli Ahmet Hilmi Efendi'nin bilhassa çocukluk dönemi bir hayli çetin geçmiş. Kitabın ilk bölümlerinde yer alan 93 Harbi esnasında yaşanan acı ve zorluklarla dolu göç olaylarının anlatıldığı hikâyeleri, Filibeli Ahmed Hilmi çocuk yaşlarında iken bizzat yaşamış; hatta bu zorlu yolculuğun şartlarına daha fazla dayanamayan babası da yolda vefat etmiş. Filibeli'nin hayatında da, ani vefatında da pek çok karanlık nokta mevcut. Bir rivayete göre Mektebi Sultani'de okumuş. Ancak bununla ilgili de hiç bir belge yok. Osmanlı Devleti'nin en çalkantılı dönemlerinde ömür sürmüş bu yazar ve feylesofun yıldızı, ne II. Abdülhamid ile ne de İttihat ve Terakki Cemiyeti ile barışmış. Hayatının aydınlığa kavuşması gereken dönemlerinden bir diğeri de zimmetine para geçirmek suçlamasıyla memuriyetten atılmış olması ve Fizan Çölü'ne sürgüne gönderilmesi.

Büyüyenay Yayınları'nın çıkarmış olduğu *Bütün Hikâyeleri*'ndeki mevcut hikâyeler, Filibeli Ahmed Hilmi'nin 21 Nisan 1910 ve 25 Ekim 1912 tarihlerinde kimi zaman günlük, kimi zaman da haftalık olarak yayımladığı *Hikmet Gazetesi*'nde neşredilmiş. Defalarca kapatılan ve Filibeli tarafından yeniden yayımlanan *Hikmet Gazetesi* öyle olmuş ki bir buçuk ay içersinde beş defa kapatılmış ve her defasında da farklı adlarla yeniden çıkmış.

Büyüyenay Yayınları, Türk edebiyatı için gerçekten de çok kıymetli bir işi gerçekleştirmiş ve *Hikmet Gazetesi*'nde Filibeli'nin çeşitli müstear isimlerle yayımladığı bu hikâyelerini kitaplaştırmış. Hikâyeler, farklı isimlerle yayımlanmış demiştim. İşte bunlardan *Hikmet Gazetesi*'nin 72. sayısında (27 Ağustos 1911) neşredilmiş Dr. M Hilmi imzalı "Küçük Hikâye" başlıklı hikâyeyi okurken, gözümün önünde tanıdık izler ve sesler belirdi birden. "Küçük Hikâye", Alponse Daudet'in (1840-1897) "Son Ders" isimli hikâyesine benziyordu sanki. Hikâyeyi bitirir bitirmez, "Son Ders"i buldum ve yeniden okudum. Sonra da ikisi arasında şöyle bir karşılaştırma yaptım:

"Son Ders"in teması Almanların hâkimiyeti altına giren Fransız Alsas Loren bölgesinde bulunan bir ilkokuldaki son Fransızca dersi. Bu dersten sonra bölgenin resmi eğitim dili Almanca olacaktır. "Küçük Hikâye"nin konusu ise, 1908 senesinde Osmanlının Meşrutiyete geçişiyle birlikte dünya Müslümanlarında oluşan sevinç ve mutluluktan rahatsız olan Rusların, ülkedeki Müslümanların dil ve din hürriyetlerini kısıtlamaya karar vermelerinin ardından, Rusya'daki bir sıbyan mektebinde son Türkçe dersinde yaşananlardır.

"Son Ders" kahramanının ağzından aktarılır. Hemen olayın içinde buluruz kendimizi.

Yani şöyle;

O sabah okula pek geç kalmıştım, azarlanacağım diye de ödüm kopuyordu. Çünkü M. Hamel bizi participe'lerden sözlüye çekeceğini söylemişti. Ben bu konunun daha ilk sözcüğünü bile bilmiyordum. Bir an, okulu asıp dağ tepe dolaşmak aklıma esti.

"Küçük Hikâye"de ise Filibeli Ahmed Hilmi, bir anlatıcı vasıtasıyla anlatır hikâyesini. Girişte biraz uzunca bir bilgilendirme kısmı ekleme ihtiyacı duymuştur yazar. Dünya Müslümanlarının durumunu kendince yorumlar ve şöyle bir harita ortaya çıkarır:

Türkiye ile Rusya arasında sulh akd olunalıdan beri tam otuz iki sene olmuştu. Zalim Hamid'in müstebid saltanatı yıkılarak Meşrutiyet ilan olunmuştu. Evet! 1324 senesi Temmuz'un onuncu günü Türkiye'de büyük bir bayram vardı. Hilafet merkezi olan Türkiye'ye şu koca Osmanlı İmparatorluğu'na dinen ve kalben bağlı ne kadar İslam beldeleri ve Müslüman kavimler varsa cümlesi sevinçlerini ilan eyliyordu. Mısır, Hint, Fas, Tunus, Cezayir, Kafkasya, İran, Afgan, Çin, Avustralya hatta Amerika'daki Müslüman kardeşler bile seviniyorlardı, bayram yapıyorlardı, çünkü esaret zinciriyle bağlanmış olan Müslümanların hukuk-ı medeniyle ve diniyelerini müdafaa ederek, coğrafi mevki ve siyasi noktayı nazarından ancak Türkiye'nin kuvvetli ve meşrut hükümeti olacağını anlamışlardı.

"Son Ders"in afacan kahramanı okula geç kalmış, üstelik sözlüye de hiç çalışmamıştır. Okul yolunda, acaba bugün okul yerine kırlara bahçelere mi gitsem diye türlü düşünce aklından geçer ve fakat kendi ifadesiyle şeytana uymaz ve okulunun yolunu tutar.

"Küçük Hikâye"nin kahramanı ise hikâyenin ancak dördüncü sayfasında gösterir yüzünü. Zeki, sevimli Mehmet ismindeki bu Çerkez çocuğu da hem geç kalkmıştır hem de hocasının verdiği ödevi, yani Fetih suresi ezberini yapmadığı için okula gitmek istememektedir. Okul yolunda iken parlak gökyüzü ve kırlar onun da aklını çelmeye çalışır ama o da Fransız akranı gibi nedense kırlara karşı bir soğukluk duyar ve mektebinin yolunu tutar.

Daudet'nin "Son Ders"inin kahramanı, okula girer girmez, ikinci bir olaya daha şaşıracaktır. Her sabah, gürültüden inim inleyen okul koridorları bugün çok sessizdir. Hâlbuki o, bu gürültüden faydalanarak içeri girmeyi planlamıştır. Fakat evdeki hesap çarşıya uymaz, öğretmen M. Hamel öğrenciyi fark eder. Şimdiye kadar göstermediği bir şefkatle öğrenciyi sınıfa davet eder.

Koş, yerine otur, küçük Franz'ım, dedi; az kalsın sensiz başlayacaktık.

Bir atlayışta hemen sırama oturuverdim. Ancak o zaman biraz kendime gelerek, bizim öğretmenin o güzelim yeşil redingotunu giymiş, göğsüne ince ince kırmalı dantelasını takmış ve ancak denetim ya da ödül dağıtım günlerinde giydiği kara ipekten işlemeli takkesini başına geçirmiş olduğunu fark ettim. Zaten bütün sınıfta olağanüstü bir tören havası vardı. Ama asıl garibime giden şey, sınıfın arkalarında, her zaman bomboş duran sıralarda, köy halkının bizim gibi sessiz oturmasıydı. Üç köşeli şapkasıyla yaşlı Hauser, eski belediye başkanı, eski dağıtımcı, sonra daha başkaları da hep oradaydı. Hepsi de pek üzgün görünüyordu.

Filibeli Ahmed Hilmi'nin "Küçük Hikâyesi"nde ise uzunca İslam dünyası ahvalinden sonraki bölümde, ismi zikredilen ilk kahraman, öğretmen Oğuz Abdullah Efendi'dir. Mehmet de Franz gibi, sınıfın sessizliğinden tedirgin olarak içeri girer. Öğretmeni her zamankinin aksine şefkatle ve anlayışla karşılar onu da.

Hocası elini uzatarak tatlı bir lisanla, sevimli ve merhametli bir nazarla kendisini karşıladı. "Haydi Mehmetçiğim. Çabuk yerine git yavrum.

Cins, sayı: 45, Haziran 2019

İZÜ – İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ

Az kalsın sensiz derse başlayacaktık" dedi. Zavallı Mehmet alık alık etrafa bakıyordu. Herkeste bir sükûnet vardı. Hoca Oğuz Abdullah Efendi'nin Cuma ve bayram gibi mübarek günlerde giydiği siyah ve temiz cübbesini giymiş, yalnız Kurban Bayramı ve arifesinde başına sardığı zümrüt yeşil rengindeki sarığını sarmış gördü. Bugün bir fevkaladelik, bir resmiyet olduğunu anladı. Fakat en ziyade hayretini çekmiş olan şey, sınıfın her zaman boş kalan arka sıralarında köyün ihtiyarlarını ve talebelerin babalarını görmek oldu. Bunlar da talebeler gibi ümitsiz, kederli ve sakin hâlde idiler.

Bu şaşkınlık ve hüzün atmosferinin sebebini açıklayanlar, iki hikâyede de öğretmenler olur.

"Son Ders"in öğretmeni M. Hamel şöyle konuşur;

Çocuklarım, dedi, size son kez olarak ders veriyorum. Alsace ve Lorraine okullarında Almancadan başka bir dil öğretilmemesi için Berlin'den emir geldi. Yeni öğretmen, yarın burada olacak. Bugün sizin son Fransızca dersinizdir. İyice dikkat etmenizi rica ederim.

"Küçük Hikâye"nin Hoca Oğuz Abdullah Efendi'si ise şöyle anlatır mevzuyu;

"Çocuklarım bu size son dersim olacaktır." dedi ve sonra ilave etti. "Çar -Rus Kralı- tarafından gelen emir mucibince bundan sonra Müslüman mekteplerinde Moskofçadan başka lisan okutturulmayacak, tefsirli Kur'an tedris edilmeyecek, camilerimize, ibadethanelerimize, Kral ve Kraliçenin resimleri asılacak, herhangi camide bu resimler bulunmayacak olursa o cami polis marifetiyle kapatılacak, tatil günü pazar günü olarak tanınacaktır!"

Bu konuşmaların, iki küçük öğrencideki tesiri pek şiddetli olur. Pişmanlık ve üzüntüyle şöyle düşünürler.

"Son Ders"in Franz'ı:

Bu birkaç söz, aklımı allak bullak etti. Ah alçaklar, demek belediyeye astıkları ilan buymuş. Son Fransızca dersim!.. Oysa ben yazmasını ancak beceriyordum! Demek artık hiç öğrenemeyecektim! Demek nasibim bu kadarmış! Şimdi yitirdiğim zamana, kuş yuvaları peşinde koşmak ya da Saar'da kızak kaymak için okulu astığıma ne kadar kızıyordum!

Küçük Hikâye'nin Mehmet'i:

Ah Allah'ım! Şimdiden sonra ne yapacağım? Henüz dinimi icra edecek namazımı kılabilecek kadar Kur'an öğrenmedim. Demek ki ebediyyen de öğrenemeyeceğim aman ya Rabbim! Boş yere geçirdiğim zamanlarıma acıyorum! Kaç defa kuş yuvası aramak için mektepten kaçmış, kaç defa buzlarda kaymak için mektep vaktini geçirmiştim!

Filibeli Ahmet Hilmi'nin Mehmet'i bu düşüncelerden sonra sesli sesli ağlamaya başlar.

Alphonse Daudet'nin Franz'ını ise öğretmeni M. Hamel sözlüye kaldırır. Franz canı gönülden bir istekle, öğretmeninin bütün sorularına cevap vermek ister ama yine beceremez. Daha ilk sözcükte bocalar. Üzüntüden başını yerden kaldıramaz. Ancak her zamankinin aksine M. Hamel bu sefer tembel öğrencisine kızmaz ve pişmanlıkla şunları söyler:

Seni azarlamayacağım, küçük Franzım; nasıl olsa cezanı çekeceksin. Ya, böyle işte. İnsan her gün kendi kendine, adam sen de der; daha zamanım var. Yarın öğrenirim. Sonra, başa neler gelir, gördün. Öğrenimini hep yarına bırakmak, bizim Alsace için büyük yıkım oldu. Şimdi bu adamların bize, nasıl, hem Fransız olduğunuzu ileri sürüyorsunuz, hem de daha dilinizi konuşup yazmasını bilmiyorsunuz, demeye hakları yok mu? Benim zavallı Franz'ım, bütün bu işlerdeki en büyük suçlu yine de sen değilsin. Bunda hepimizin ayrı ayrı payı var.

Daha sonra da dil bilgisi kitabını eline alıp dersi okumaya başlar. O anda çok ilginç bir şey olur. Şimdiye kadar, bu dersten hiç bir şey anlayamayan küçük Franz, öğretmeninin her bahsettiği şeyi kavradığını ve kolayca öğrendiğini fark eder. Bunun sebebini de şöylece açıklar:

Sanırım bugüne dek ne ben böyle can kulağıyla ders dinlemiştim, ne de o, böylesine sabırla ders anlatmıştı. Adamcağız, sanki gitmeden önce, bütün bilgisini bize vermek ve her şeyi bir kezde kafamıza sokmak istiyordu.

Öte yanda Hoca Abdullah Efendi ise küçük Mehmet'in gözyaşlarından etkilenerek, seslice bir duaya başlar. Sonra da Fetih suresini okuması için Mehmet'i kaldırır. Çocukcağız üzüntüden, ağlamaktan harfleri tam seçemez ve sureyi okuyamaz. Hoca Abdullah Efendi çocuğa şunları söyler:

Sayıklama! Ağlama. Serbest oku yavrum! Artık darılmayacağım. Bu dakikada hepiniz mütenebbih olmuş bulunuyorsunuz zannındayım. Şimdiye kadar her gün vaktimiz var, çalışmayacağız diye tembellik ediyordunuz. Bu tembellik, bu duygusuzluk ile bu halleri bulduk! Başımıza gelen felaketlerin başlıca sebebi talim ve terbiyemizi hep yarına ertelemek değil mi? Hatta bu Moskoflar bize "Siz nasıl Müslümanlık iddiasında bulunuyorsunuz, Cenab-ı Hakk'ın gönderdiği mukaddes kitabın ma'na-yı delilini, neler emrettiğini, neleri nehyettiğini bilmiyorsunuz" deseler haklı olmazlar mı? Fakat bu hususta yalnız sizin kabahatiniz var diyemiyorum, her birimizin büyük bir hisse-i mesuiliyetimiz var.

Hoca Abdullah Efendi 'de tıpkı M. Hamel gibi kendisine tanınan son ders süresince, bütün bildiklerini öğrencilerine aktarmak için çaba sarf etmeye başlar. Ancak M. Hamel'den şöylece bir farkı vardır. Rus hükümeti, Hoca'ya yirmi dört saat mühlet tanımıştır. Eğer bu zaman süresince ülkeyi terk etmezse Sibirya'ya sürgüne gönderilecektir. Derken ezan okunmaya başlar, hemen arkasından da Rus çocukları mektebin camlarını taşlamaya başlar. Yoldan geçen askerler de bu manzaraya gülerek eşlik ederler.

"Son Ders"te ise laf lafı açar ve öğretmen M. Hamel Fransızca dilinin benzersizliğinden bahisle şunları söyler:

M. Hamel bize Fransızcadan söz etmeye başladı. Bu dilin dünyanın en güzel, en açık, en sağlam dili olduğunu, aramızda korumamız ve asla unutmamamız gerektiğini söyledi. Çünkü bir ulus tutsaklığa düştüğünde, diline sahip oldukça, zindanının anahtarı kendi elinde demektir.

Ders bitince, bu sefer yazı alıştırmaları yapmaya başlarlar. M. Hamel Fransa, Alsace yazılmış örnekler hazırlar. Küçük bayraklara benzeyen bu yazıları, öğrenci sıralarının demir çubuklarına asar. Bütün sınıf, büyük bir dikkatle yazı yazmaya vermişlerdir kendilerini. Sınıf hiç olmadığı kadar sessizdir. Franz, okulun çatısında dem çeken güvercinleri fark eder ve bu yasaktan kuşların da etkilenip etkilenmeyeceğini merak ederek içinden şöyle bir düşünce geçirir:

Acaba bunları da Almanca ötmeye mi zorlayacaklar?

Alphonse Daudet, işte bu çocukça soruyla bitirir hikâyesini.

***

Filibeli Ahmet Hilmi'nin "Küçük Hikâyesi"nde ise işler daha da dramatik bir hâl alır. Okulun taşlanması ve kimsenin buna müdahale etmemesine içerleyen Hoca Abdullah Efendi, neredeyse bayılmak üzeredir. Zorlukla "Hasbunallah ve'l nimet vekil" duası dudaklarından dökülür. Sonra da esas dersini tahtaya yazmaya başlar:

Kur'an ve Müslümanlık kıyamete kadar bakidir bütün varlıkları halk eden bir Allah'ın gönderdiği kitabı, sevgili Muhammedi'nin tesis ettiği bir dini, teşkil ettiği bir İslami cemiyeti, insanların yeryüzünden kaldırması kabil mi? Bu zulümler bize bir ders-i ibrettir. Siz yalnız birliğinizi ve milliyetinizi bozmayın. Birbirinizi severek çalışın, herhalde bir gün olup zalimleri kahredip hür olursunuz.

Bunları yazdıktan sonra da gözyaşlarını mendille silerek, öğrencilerine son ödevlerini de verir:

Bunları unutmayın! Hepiniz dimağlarınıza yerleştiriniz! Evlatlarınıza her rast geldiğiniz din kardeşlerinize bu fikri telkin ediniz. Şüphesiz bugünkü dersiniz olan (İza cae nasrullahi ve feth... Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman) yüce sırrına mazhar olursunuz.

Hikâye için sonmuş gibi görünen bu bölümle sona ermez ama "Küçük Hikâye". Filibeli Ahmet Hilmi, hikâyesini bu küçük mektepten alıp Rus Meclis-i Mebusan'ı olan Duma'ya taşır. Bu sefer kahraman, Duma'nın Müslüman mebusu Sadrettin Efendi Maksudof'tur.

"Küçük Hikâye" Sadrettin Efendi'nin Duma'da yaptığı şu konuşmayla sona erer:

Aynı günde "Duma" denilen Rus Mebusan Meclisi'nde Müslüman mebusu Sadrettin Efendi Maksudof dahi çarın bu ilanı sebebiyle meclis-te ayağa kalkarak şu sözleri söylemiştir:

İslâmiyet zeval bulan bir kuvvet değil, bilakis gittikçe ilerleyen, yükselen ve artarak çoğalan bir kuvvettir. Biz İslâmız, vücudumuzda bir nefeslik canımız kaldıkça İslâm kalacağız" buyurmuştur.

Yaşasın Türkiye!

Yaşasın İslamiyet!

Ezcümle, şimdi karşımızda sıkıntılı bir soru bizi bekliyor. Filibeli Ahmet Hilmi "Küçük Hikâye"de intihal yapmış mıdır yapmamış mıdır? Bir insanın tek başına günlük, haftalık gazeteler çıkarmasının ne kadar zor bir iş olduğunu az çok tahmin edebiliyorum. Başka yazarlara rastlansa da gazetelerindeki yazıların çoğunu hep Filibeli yazmış . Yani Filibeli Ahmet Hilmi, sürekli bir yazı yetiştirme telaşı, gayreti içinde ve bin bir türlü zorluk, baskı altında gazetelerini çıkarmaya çalışmış.

Ayrıca bu hikâyede halisane temiz bir niyet de var bence. Yazarın anlatmak, uyarmak istediği birçok şey olduğunu, içinin bunlarla dolup taştığını; girişte uzunca bir durum analizi yapmasından ve sonuç bölümüne eklediği Sadrettin Efendi Maksudof konuşmasından çıkarıyorum.

Filibeli, olayı ya da derdini hikâye yoluyla anlatmasının, meselenin kolayca anlaşılmasını sağlayamayacağını düşündüğü için de sık sık araya girip açıklama yapıyor bence. Alphonse Daudet'nin "Son Ders" hikâyesinde yer almayan okulun taşlanma bölümüyle, hocanın ağlaması, sürgün tehdidi altında kalması hususlarının da yine bu ihtiyaçlarla eklendiğini düşünüyorum. Yani yazar, *ev yanıyor uyanın ahali*, demek için çırpınıp duruyor.

İşte bu yüzden de buna intihal değil de başka bir şey demek lazım gibi geliyor bana. Fakat onun ne olduğunu da ben bilmiyorum. Sizce ne olabilir?

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ